

THE KNOWLEDGE – DETERMINANT UNDER NEW ECONOMIC CONDITIONS**Tsvetan Iliev**International Business School – Botevgrad, Republic of Bulgaria ts.iliev@gmail.com

Abstract: Social and economic reality in the beginning of 21st century can be treated as unique. This attitude is due to all phenomena and processes accompanying human civilization development nowadays. Fundamental factors predetermining relationships between economic entities in processes of production, barter and income distribution are liable to changes. New conditions show that land and assets equipment of production are not enough to guarantee growth of social wealth. Assets transformation from “property” into “function” presupposes knowledge and skills presence. That is why knowledge is considered in the paper as current production foundation. The orientation of economic development to the all-round penetration of knowledge in business processes can be defined as a challenge to the industrial society and its production principles. We think that the signs of change could be outlined in the following directions: annexation to the traditional industrial factors of production - land, labor and capital of knowledge; transition from mass industrial production to demasification of production, markets and society; transition from vertically positioned public and economic structures to horizontal networks; transformation of the production of products with a physical medium into products that can easily be digitized and multiplied technologically, causing structural changes in both the national and global economy. These changes do not exhaust the extensive series of transformations, but only identify the directions in which they could be reasonably devised. The dissemination of changes does not occur evenly at the global level and uniquely in the manufacturing sphere. There are also changes in institutional terms. Old institutions become dysfunctional under the new conditions. The family, political structures and the social culture are changing. Every new socio-economic system needs the appropriate cultural prerequisites to make its development possible.

Keywords: knowledge, production, knowledge economy

ЗНАНИЕТО – ДЕТЕРМИНАНТА НА НОВИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ УСЛОВИЯ**Цветан Илиев**МВБУ – Ботевград, Република България ts.iliev@gmail.com

Резюме: Обществено – икономическата действителност в началото на XXI век може да се определи като уникална. Основание за това са всички явления и процеси, които съпътстват развитието на човешката цивилизация днес. На промяна са подложени онези основополагащи фактори, които предопределят взаимоотношенията между стопанските субекти в процесите на производство, размяна и разпределение на доходи. Новите условия показват, че земята и капиталовъоръжеността на производството не са достатъчни за растеж на общественото богатство. Превръщането на капитала от „собственост” във „функция” предполага наличието на знания и умения. Затова определяме знанието като фундамент на днешното производство. Ориентирането на икономическо развитие към всестранно проникване на знанието в стопанските процеси, може да се определи като предизвикателство към индустриалното общество и неговите производствени принципи. Белезите на промяната, според нас, биха могли да се очертаят в следните направления: добавяне към традиционните за индустриалната епоха производствени фактори – земя, труд и капитал, на знанието; преход от масово индустриално производство към демасовизиране на производството, пазарите и обществото; преминаване от вертикално разположени обществени и икономически структури към хоризонтални мрежи; трансформиране на производството от продукти с материален носител към такива, които лесно могат да се дигитализират и мултиплицират технологично, предизвикващи структурни промени както в националното, така и в световното стопанство. Посочените промени не изчерпват дългата поредица от трансформации, а само набелязват насоките, в които биха могли да се осмислят. Разпространението на промените не протича равномерно на глобално равнище и единствено в производствената сфера. В институционално отношение също са налице изменения. Старите институции стават нефункционални при новите условия. Променят се семейството, политическите структури и обществената култура. Всяка нова обществено – икономическа система се нуждае от съответните културни предпоставки, които да направят възможно развитието ѝ.

Ключови думи: знание, производство, икономика на знанието.

Съвременната икономическа система е белязана от промени както във времето и пространственото протичане на процесите, така и с преход към един особен вид ресурсна осигуреност на производството – **интелектуализацията въз основа на знанието.**

Предходните периоди в стопанското развитие се характеризират с обезпечаване на производствените процеси с материални ресурси – земя и капитал, и в резултат от комбинирането им с труда се генерират продукти. Настоящата стопанска система измества фокуса на вниманието към нематериалните ресурси, в чиято основа стои знанието. Това предполага **промени в теоретичните конструкции, интерпретиращи стопанските процеси, от една страна, а от друга – изясняване на начина, по който се трансформира базата на глобалното знание, и проследяване на настъпващите в резултат от това промени.**

За целта е необходимо да се уточни какво имаме предвид под *знание*. Определянето на новите икономически реалности като епоха на информационно – комуникационни технологии насочва към разбиране за знанието като *съвкупност от данни* или *информация*. Тук смятаме, че е необходимо да подчертаем разликата между тези понятия.

Данните обикновено се възприемат като съвкупност абстрактни единици, извадени от определен контекст. Вплитането на данните в контекст ги превръща в информация. Когато информацията бъде конфигурирана в по-широки структури, придобива статута на знание.

Представено като сложна съвкупност от информация, знанието има своите характерни особености, които го отличават от всеки друг производствен ресурс.

Една от най-важните характеристики на знанието като ресурс е неговата неизчерпаемост. За разлика от всички други производствени фактори, които в процеса на използване се поддават на действието на известния от икономическата теория Закон за оскъдността, знанието има възпроизводим характер. Колкото по-приложимо е то, толкова по-голяма става вероятността за неговото мултиплициране. Една значителна част от известните ни днес научни открития възникват в резултат от формирано в минал период знание и неговото мултиплициране. В развитите икономически страни голяма част от работните места се създават в отрасли, чиито дейности са свързани с обмен на данни, информация и знание.

Ефектът на разпространението и мултиплицирането на знанието се дължи на неговия нелинеен характер. Това означава, че **дори и на пръв поглед малки открития, могат да предизвикат огромни резултати в сферата на производството, размяната или потреблението.** Освен това, поредицата от взаимно свързани открития придава рационална форма на знанието. В този смисъл, колкото по-ускорен е процесът на генериране на знание, толкова повече стават хетерогенните елементи в него, даващи възможност за формиране на различни полезни комбинации.

За разлика от ресурсите и продуктите с материален характер, знанието е значително по-лесно преносимо. След като веднъж бъде дигитализирано, съвременните технолитични достижения позволяват неговото разпространение до различни точки на света. Това от своя страна преодолява пространствената ограниченост за съхранение, пред която са изправени стоките и ресурсите с материален характер. Нещо повече, производството, основано на все по-широкото приложение на знанието, предоставя на хората и бизнес организациите микроскопични носители на значителни обеми знание.

Обществено – икономическите процеси в хилядолетната история на човешката цивилизация винаги са се основавали на знанието и информацията. Поради това, едва ли би могло да се твърди, че съвременната интелектуализация на стопанските взаимоотношения е резултат от диалектично отрицание на индустриалната икономическа система. По-скоро може да се възприеме като процес на преминаване към постиндустриални отношения базирани на знанието.

В този ред на мисли е целесъобразно да се постави въпроса, **до каква степен е била развита интелектуализацията на икономическите взаимоотношения в предходни исторически периоди?** Нейните белези се откриват и в доиндустриалната епоха – в добиващия, добиващо – преработващия и аграрен модел на взаимоотношения. За тези периоди от стопанската история може да се каже, че интелектуализацията се проявява на локално равнище, без задълбочено осъзнаване на необходимостта от творческа реакция. Именно осъзнаването на необходимостта от разумно отношение към природата и нейните дадености създава предпоставки за преминаване от обикновено добиване към земеделие, както и от ловуване на животни към скотовъдство. Доколкото в тези периоди се удовлетворяват приоритетно първичните потребности на човека, то интелектуализацията на взаимоотношенията се проявява по-скоро на интуитивно ниво.

Развитието на индустриалните отношения актуализира ролята на човешкия фактор в производството, а с това и на знанието като негово вътрешно присъщо качество. По този начин интелектуализацията на стопанските взаимоотношения преминава от локално на глобално равнище. Индустриалният начин на производство актуализира необходимостта от средства не само за

задоволяване на първичните човешки потребности, но и такива от по-висш порядък. Това значително модифицира системата на стопански взаимоотношения. На преден план се поставят преди всичко задачите за прилагане на технологични решения, които не водят до нарушаване на екологичното равновесие. В този смисъл, обезпечаването със знание на индустриалното производство създава предпоставки за трансформиране на стопанските взаимоотношения от интуитивно състояние в област на съзнателни оценки и решения.

Формирането и развитието на постиндустриалната икономика, основана на знанието, можем да определим като „интелектуално настъпление във всички посоки” (Салихов, Б. В., 2008: 29). Потребността от обезпечаване със знание на производството в тези условия води до трансформиране на фрагментарните решения на микро равнище, т. е. на ниво бизнес организация, в мащабни национални и глобални проекти. В този аспект, трябва да отбележим импулсът, който получава развитието на наукоемки дейности. Това от своя страна е предпоставка за производството на нови знания. С други думи, знанието не само ресурсно обезпечаваша производството, но и самото то става обект на производство и разпространение.

Основен белег на новата икономика е не толкова преобладаващия дял на услугите над материалното производство, както и навлизането на информационните и комуникационните технологии, колкото ускорената интелектуализация на всички равнища на съзидателната човешка дейност. Това ни дава основание да направим извода, че **основното направление в развитието на съвременната действителност е интелектуализацията на стопанските взаимоотношения на всички равнища. С други думи, днешната икономика на знанието произвежда преди всичко интелектуални жизнени блага чрез използването на възпроизводим производствени фактори.** Под интелектуални жизнени блага разбираме благата, които осигуряват прираст на материалното и духовното благосъстояние в личностен, национален и глобален аспект.

Производствените процеси в XXI век предполагат повишаване ролята на човека с притежаваното от него знание. Удовлетворяването на непрекъснато нарастващите потребности на хората и обществото като цяло от жизнени блага не би било възможно, ако не се възпроизвежда занейто. Това от своя страна изисква ускорено производство на знание. В резултат можем да подчертаем, че **потребността от непрекъснато създаване на знание и разширяване на неговата база е предпоставка за възникването и развитието на новата икономика.**

В предходни периоди обществените и производствените отношения са се базирали на оскъдни ресурси. В новите условия обектът на взаимоотношенията е възобновим и дори мултиплициращ се фактор – знанието. Възобновяването предполага непрекъснато производство на такива капитални знания, които биха осигурили, от една страна, разумно и максимално ефективно използване на оскъдните природни ресурси, а от друга – биха позволили на човека да получи всички необходими средства за пълноценен живот. С други думи, **знанието е производствен фактор, чието използване ще забави, а може би и предотврати, процеса на изчерпване на природните ресурси и ще осигури устойчиво икономическо развитие на глобално равнище.**

Носител и непосредствен ползвател на новия производствен фактор е човека. Нещо повече, съзидателните сили на човека се състоят в неговото знание, намиращо конкретно производствено приложение чрез навичките, уменията и способностите. Това ни дава основание да се присъединим към мнението на В. Л. Макаров и Г. Б. Клейнер, че знанието превръща съвременната икономика в когнитивна. (Макаров, В. Л., Г. Б. Клейнер, 2007: 204 – 211) При тези условия знанието е не само производствен фактор, но и специфично благо, което също е обект на производствен процес.

В резултат от казаното, можем да направим извода, че **икономиката на знанието е специфична сфера на човешката дейност, в рамките на която се произвеждат и прилагат знания, необходими за решаване на конкретни задачи.** Използвайки терминологията на неокласическата теория, можем да кажем, че **ценността на знанието се състои в създаването чрез него пазарно ориентирани блага, удовлетворяващи личностните и обществените потребности.** Нещо повече, това е характерно за всеки период в световната икономическа история, не само за стопанските взаимоотношения на XXI век. В новото хилядолетие, обаче, този процес се откроява най-съществено и се проявява в следните направления. В *количествен аспект* е налице сериозен ръст в потребностите на хората от икономически блага. За удовлетворяването им е необходим аналогичен темп на производство на знание. В *качествен аспект*, трябва да отбележим, че икономиката на знанието е едновременно предпоставка и последица от засилената конкуренция на вътрешните и международните пазари. Човешкият фактор, като носител на знанието, играе ключова роля при формирането на конкурентни предимства на личностно, организационно и национално равнище. Постигането на конкурентно преимущество, например на ниво бизнес организация, зависи не само от степента на наукоемкост на производството, но и от условията за

перманентно обновление на знанието. Процесите на обновление на наличното знание съдържат в себе си потенциала за разработване и внедряване на нови и по-ефективни производствени технологии.

Сериозен ускорител на развитието на икономиката на знанието на съвременния етап е *глобализацията* на световното обществено – икономическо пространство. Влиянието на този фактор върху процесите у нас би могло да се потърси в сблъсъка с българския менталитет, който често не позволява да се осъзнае напълно императивния характер на глобализацията. Белег на глобализацията е формирането на световно икономическо пространство, в което страната трябва да търси своето достойно място (Пипев, Ив., 2001: 11 – 22). Справянето с тази задача предопределя необходимостта генериране на нови знания, като механизъм за напредък и успешно позициониране на националната икономика в глобалния свят.

Тук е мястото да подчертаем, че спецификата на стопанските взаимоотношения у нас и на установилата се в резултат структура на производството от 90 – те години на ХХ в. и началото на ХХІ в. е последица от способността за създаване на знание. От това зависят процесите на интелектуализация на икономиката. Системата за формиране на знание трябва да бъде адекватна на времето и потребностите съвременното стопанство. Синхронизирането ѝ със съвременните процеси изисква да се уточни същността на необходимото знание. В широк смисъл, то се определя като актуализирана и въведена в действие информация. В по-тесен смисъл, знанието може да се определи като „... концентрирана и обществено приложима информация, формираща своеобразен микромодел на заобикалящия ни свят.” (Макаров, В. Л., Г. Б. Клейнер, 2007: 28)

Освен това, знанието би могло да се интерпретира от различни гледни точки. *На първо място*, то би могло да се възприеме като резултат от опознаване на действителността. Този резултат е постижим, когато в предходен период е заложена посоката на съзидателния процес. Целта и стратегията за развитие, на ниво фирма или национална икономика, определят превръщането на информацията в актуална и ѝ придават формата на знание. (Милър, Б., 1999: 108 – 119)

Второ, белег за идентифициране на знанието е обобщеността и свързаната с нея систематизация. Това означава, че знанието трябва да съдържа в себе си причинно – следствени връзки и отношения, които отразяват логиката на развитие на процеса. От тази гледна точка, знанието се представя като умение от типа „на фона на дърветата да се види гората”. С други думи, знаещият човек винаги може да различи главното, същественото в едно или друго явление. Без обобщение не може да се създаде знание, т. е. да се придаде завършен вид на познавателния процес. (Бекер, Г., 2003: 275 – 284)

На трето място, знанието представлява координиран и структуриран резултат от опознаване на действителността. В практиката на бизнес организациите са налице ситуации, при които прогресивното знание на даден служител не намира отклик сред останалите и остава като информация за тях. Ситуацията би се променила, ако е налице механизъм за вътрешна координация във фирмата. По този начин знанието на конкретния служител би се превърнало в корпоративно знание. (Джанетто, У. Э., 2005: 192 – 194)

Четвърто, знанието се характеризира с определен действителен потенциал. Актуализирането на информацията и нейната трансформация в полезно знание не гарантира непосредственото му приложение в производството. Привеждането му в действие се явява краен резултат на неговото превръщане в икономическо благо. В процеса на креативно приложение на знанието се формира представата за неговата истинност или неистинност. Това обстоятелство е особено важно и често се поставя в основата на определенията на знанието в научните изследвания. (Стьюарт, Т. А., 2007: 368 – 379)

Посочените гледни точки дават основание знанието да се определи като: **съзнателно и целенасочено актуализирана, обобщена, систематизирана и структурирана информация, отразяваща верифициран в практиката процес на опознаване на действителността**. Прибавяйки към това определение креативността, може да получим дефиниция за интелектуално знание. Обобщаващият характер на знанието обективно предопределя наличието на процес на търсене и мултиплициране. В този смисъл, генерирането на ново знание не може да става фрагментарно. Необходима е работеща система за създава и позициониране на знанието в по-общата структура на съществуващия интелектуален запас.

От казаното става ясно, че способността за генериране на знания е необходимо да се формира в процеса на подготовка на съответните специалисти. Освен това, създаването на нови знания се извършва в съответните институции. Вътрешната структурираност и различните форми на координиране на знанията предполагат наличието на връзка от типа „знание – институция”. С други думи, знанието не съществува извън рамките на определени институции. (Ходжсон, Дж., 2003: 398 – 406)

Креативността на знанието е свързана с определена конкретика и по-точно – със сферата на практическото му приложение. В този смисъл, можем да кажем, че знанието не е абстрактно, то винаги приема практически измерима форма.

Определените до тук особености на знанието като производствен фактор в новата икономика позволяват да се очертаят следните фази в процеса на формирането му: *създаване (производство), актуализация, капитализация и комерсиализация.*

Производството на знание е процес на съзнателно събиране на информация от определени източници. Това би могло да става като систематизиране на съществуваща информация или като проучване на налично знание. Създаването на ново знание не винаги води до непосредственото му използване. Процесът може да спре до попълването на съответна информационна база. Освен това, той би могъл и да продължи чрез създаването на контекстно знание. Чрез него обикновено бизнес организациите попълват своите интелектуални бази. Всичко това би могло да се обобщи като актуализация на знанието.

В хода на актуализиране на знанието се извеждат неговата ценност и полезност, които го превръщат в доходоносен актив. Трансформацията в реален капиталов актив предполага производството на нови блага. На тази основа можем да кажем, че **знанието приема формата на капитал при участието му в производствения процес.** С други думи, **движеща сила на процесите в новата икономика е капитализираното знание, осигуряващо производството на блага с висока добавена стойност.** Произведените при тези условия блага придават комерсиален характер на знанието, превръщайки го в обект на съвременните пазарни процеси.

Технологичният напредък създава все по-големи възможности за генериране и съхраняване на знанието, но предизвиква и някои проблеми. Основно място сред тях заема проблемът със задържането и опазването на знанието. В аграрната и индустриалната епохи без особена трудност може да се определи и запази собствеността върху средство за производство или краен продукт. Опазването на интелектуалната собственост върху продуктите на знанието днес е сериозно предизвикателство както за развитите, така и за развиващите се страни.

Друг проблем се отнася до определянето на стойността на знанието и неговите продукти. Стойността на благата с физическа форма се определя чрез сравняване помежду им на базата на определени критерии – производствени разходи, рядкост, уникалност и др. При това купувачите имат възможност да се запознаят с функционалността и качествата на един такъв продукт, докато при знанието е налице известна доза условност. В подкрепа на казаното, бихме могли да посочим резултатите от проведено изследване, според което „информацията за продуктите на знанието компрометираща тяхната рядкост, което често предизвиква загуба на стойност”. (Weit, X., B. R. Nault^{2005: 3})

В съвременната икономика, базираща се във все по-голяма степен на знанието и иновациите, това е проблем пред нормалното протичане на стопанските взаимоотношения. От друга страна, е невъзможно превръщането на икономиката в точна наука с прогностични способности, подобно на физиката, тъй като информационните блага са неопределени по отношение на своята стойност (Bakos, Y., E. Brynjolfsson^{1998: 3 - 4}). Неопределеността изисква една по-различна съвременна политическа икономия. (Гилпин, Р., 2003: 249 – 253)

Новата политическа икономия трябва да постави акцент върху знанието като двигател на съвременните стопански процеси. Същевременно, то е един от най-бързо променящите се компоненти на новата икономика. Всички съвременни измерения на знанието, като компютрите, мобилните телефони и Интернет, се развиват със скорост, която предполага много нови начини за производство на различни стоки и услуги.

На тази основа, можем да кажем, че се променя отношението на хората към знанието, както и към това кой и как го създава и придобива. Подобни изменения правят неадекватни и ненужни старите регулации, валидни за материалното производство и разпределение, и извеждат на преден план необходимостта от реорганизация на бизнеса, пазарите и мениджмънта. Те карат цели индустрии да се пренастройват от масово производство и потребление към предлагане на персонализирани продукти и услуги. Не на последно място, промените в знанието изискват по-ускорено и по-интелегентно вземане на решения.

Резултат от този процес е трансформирането на работни места в посока към дейности, прилагачи сериозно знанието. В САЩ дейности като мениджмънт, финанси, инженерни технологии и др. осигуряват 56 на сто от работните места. В страните от ЕС над 50% от активната работна сила е заета в наукоемки производства. (Science, technology and innovation in Europe, 2009: 31 – 44)

Посочените данни, според нас, не отразяват пълната карта на разпространение на знанието в производството и ежедневието на хората. Днес много хора, от машинните оператори до шофьорите на автомобили и домакините, използват поне част от ежедневието си за работа пред компютъра. Това, в

крайна сметка, поражда процеси на обработване и пренос на знание или залегнали в основата му данни и информация. Това знание обаче е трудно измеримо или неявно, съхранявано в съзнанието на хората. В резултат можем да кажем, че **хората стават интелигентни с всекидневното познание за заобикалящия ги свят**. Това включва трудови умения и адекватно поведение, които се придобиват чрез възприемане на създадено от другите знание.

Всеки човек разполага с индивидуална съвкупност от работно знание. Част от този запас представлява колективно формирано знание. Колективното знание се създава в работни екипи, компании, институции или в икономиката на страната като цяло. Пренесен на равнище общество или държава, може да се каже, че те също притежават запас от работно знание.

Независимо от равнището, на което се намира, знанието се съхранява. В индивидуален план, то се натрупва и мултиплицира у всеки човек, чрез непрекъснато преместване, изваждане, комбиниране и пренареждане на числа, символи, образи и спомени. Това предизвиква различни ефекти, свързани с личния живот и с трудовата дейност на човека.

Една значителна част от знанието днес се съхранява на надличностно равнище. Това е акумулираното в исторически план знание, съхранено в древността чрез скалните рисунки или на съвременния етап – върху харддиските.

В миналото хората са имали значително по-ограничени възможности за запазване на знанието и неговото предаване на поколенията. Основен начин на предаването му е бил устния разказ. Темпът на социална и технологична промяна в тези ранни общества е бавен, което не позволява мултиплициране на знанието.

В антропологично изследване, проведено от Т. Х. Ериксен и Ф. С. Нилсен, се набелязват три етапа в развитието на формите за запазване и предаване на знанието между поколенията (Ериксен, Т. Х., Ф. С. Нилсен^{2006: 80 – 111}). **Първият етап** води началото си преди около 35 хиляди години със скалните рисунки. Те се определят като първи опит за съхраняване на знание извън човешкия мозък върху определен предмет – в случая камък.

Вторият етап в отделянето на знанието от човека е откриването на различните видове писменост. Това дава възможност за систематизиране и запазване на информация върху различни паметници, пергамент, а по-късно – на хартия.

Изобретяването на библиотеките, каталозите и печата хилядолетия по-късно, се определя като **третата** важна крачка към запазване и разпространение на информация.

Всеки от посочените етапи създава все по-големи възможности за разпространение и мултиплициране на знанието. Изобретяването на компютрите и тяхното усъвършенстване в сегашните условия позволява да се създават и акумулират данни, информация и знание със значителна скорост на процесите. Това ни дава основание да подчертаем, че **на съвременния етап на обществено – икономическо развитие, външните форми за натрупване и разпространение на знание надхвърлят по обем възможностите на човешкия мозък. На глобално равнище се образува сфера на знанието, от която всеки би могъл да черпи необходимото му количество, но и да добавя нещо ново.**

В този смисъл, днес не само се разширява общият запас от знание, но и се променят начините за неговата организация и разпространението. Интернет – обществото дава възможност за все по-специализирано подреждане, съхранение и натрупване на знание. Нещо повече, създадени са универсални пространства, в които всеки може да добави или възпроизведе знание, според начина, по който той го е възприел и осъзнал.

Колкото по-големи стават възможностите за създаване и достъп до знание, под каквато и да било форма, толкова по-сериозен е проблемът с неговото измерване. Принос в тази посока има изследване на М. Леск от Националната фондация за наука на САЩ. В него е направен опит за математическо определяне общия обем на съвкупната човешка памет и се установява, че той възлиза на 1200 петабайта информация. Според автора, съвременните технологични достижения позволяват да се запише и съхрани дигитално общата човешка памет на планетата ни, което прави не толкова отдалечен моментът, когато на учениците няма да е необходимо да запаметяват нищо. Ще им се наложи да носят със себе си устройство, което да запази всичко вместо тях. (Lesk, M.^{2005: 261 – 290}).

Казаното до тук ни дава основание да заключим, че **съвременните обществено – икономически процеси използват знанието като основен двигател на развитието, но и правят така, че то се усъвършенства и мултиплицира**. Технологичните достижения предоставят възможности както на отделния човек, така и на страните като цяло да се докосват до все по-голямо по обем знание и на тази основа – да променят статута си. Притежаващите лидерски позиции в миналото днес са подложени на серозен конкурентен натиск от страна на тези, които успяват да акумулират и използват повече знание в производството.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гилпин, Р. Глобалната политикономия. „Дамян Яков”, С., с. 249 – 253, 2003.
2. Ериксен, Т. Х., Ф. С. Нилсен. История на антропологията. „Арго Пъблишинг”. С., с. 80 – 111, 2006.
3. Пипев, Ив. Глобализацията. Същност. Проблеми. Последици. „Булвест 2000”, С., с. 11 – 22, 2001.
4. Бекер, Г. Человеческое поведение: экономически подход. Избранные труды по экономической теории. ГУ ВШЭ, М., с. 275 – 284, 2003.
5. Джанетто, У. Э. Управление знаниями. Руководство по разработке и внедрению корпоративной стратегии управления знаниями. Изд. „Добрая книга”, М., с. 192 – 194, 2005.
6. Макаров, В. Л., Г. Б. Клейнер. Микроэкономика знаний. Изд. „Экономика”, М., с. 204 – 211, 2007.
7. Мильнер, Б. Управление знаниями – вызов XXI век. – Вопросы экономики, № 9, с. 108 – 119, 1999.
8. Салихов, Б. В. Интеллектуальный капитал организации. Същност, структура и основы управления. „Дашков и К”, М., с. 29, 2008.
9. Стюарт, Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций. Изд. „Поколение”, М., с. 368 – 379, 2007.
10. Ходжсон, Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. Изд. „Дело”, М., с. 398 – 406, 2003.
11. Bakos, Y., E. Brynjolfsson. Bundling information goods: pricing, profits and efficiency. SSRN Working Paper Series, April, p. 3 – 4, 1998.
12. Lesk, M. Understanding Digital Libraries. Second Edition, Morgan Kaufman, p. 261 – 290, 2005.
13. Science, technology and innovation in Europe. Eurostat, p. 31 – 44, 2009 edition.
14. Weit, X., B. R. Nault. Product Differentiation and Market Segmentation of Information Goods. SSRN Working Paper Series, p. 3, December 2005.